

THYMIAN BUSSEMER – CHRISTIAN
KRELL – HENNING MEYER

SZOCIÁLDEMOKRATA ÉRTÉKEK A DIGITÁLIS TÁRSADALOMBAN*

A negyedik ipari forradalom kihívásai

A társadalom nyaktörő ütemben változik, és csak most kezdjük érzékelni a digitális forradalom és a gyors technológiai változás nyomán újonnan kialakuló életforma körvonalait. A jövő digitális társadalma még mindig nem találta meg a megfelelő formáját és funkcióját. Drámai módon felgyorsult az áruk és az információk áramlása és fogyasztása; az érték létrehozása a korábbiaktól eltérően kevésbé alapul anyagi jellegű dolgokon és folyamatokon; és a meghatározott földrajzi helyekhez kötött intézmények, például az állam, vesztenek viszonylagos fontosságukból. Ezzel egy időben új minták és gyakorlatok, új kapcsolatok és kötődések alakulnak ki, különösen a munka világában.

1. A társadalom digitális átalakítása

A hatékony információs és kommunikációs technológiák és hálózati rendszerek új lehetőségeket teremtenek a termelékenység és hatékonyság növelésére, valamint innovatív termékek és szolgáltatások kifejlesztésére és felhasználására. Új lehetőségeket kínálnak az élet minőségének javítására, és hosszú távon folyamatosan fenntarthatóvá teszik a termelési folyamatokat és a fogyasztást azzal, hogy új energiatakarékosági módszerek bevezetéséhez járulnak hozzá és elkerülhetővé teszik a pazarló fogyasztást. A digitális alkalmazások abban is segítenek bennünket, hogy kezelni tudjuk a növekvő forgalmat és a demográfiai átmenet következményeit. Ezen felül hozzájárulnak ahhoz, hogy a költségek csökkentésével párhuzamosan növeljük az áruk és szolgáltatások minőségét. De ezek az új technológiák kihívásokat is jelentenek, például az olyan kérdésekben, mint a növekvő gazdagság elosztása, a munkahelyek helyettesítése, az adatvédelem, a demokratikus részvételhez való jog érvényesítése, az autonómiánk megőrzése és

* Thymian Bussemer, Christian Krell and Henning Meyer: Social Democratic Values in the Digital Society. Challenges of the Fourth Industrial Revolution. *Social Europe Occasional Paper*, No. 10, January 2016. Published in cooperation with the Friedrich Ebert Stiftung London Office. Elérhető: <https://www.socialeurope.eu/wp-content/uploads/2016/01/OccPap10.pdf> (utolsó letöltés: 2016. 06. 08.).

az azzal szembeni védelem, hogy a digitális technológiák maguk alá gyűrjék az alkalmazóikat.

Az eddigi tapasztalataink alapján elmondható, hogy a mindennapi életünket egyre inkább meghatározó digitális eszközeink kiszélesítik a lehetőségeinket, de egyúttal új korlátokat és kényszereket jelentenek. Megváltoztatják az intézményeinket és a társadalmi gyakorlatainkat, ugyanakkor olyan új tevékenységi dimenziókat tárnak fel, amelyeket eddig még fel sem mértünk, a jogrendszerünkbe való beépítésükről nem is szólva. Más szóval, a digitális társadalom új jelenségei egyszerre tágítják és korlátozzák az emberek lehetőségeit. Egyrészt korábban nem is álmodott lehetőségeket biztosítanak az önmegvalósításra, másrészt korábban hasonlóan előre nem látható, a pozitív kimenetektől független negatív következményei is vannak. Ezért megteremtődik annak az igénye, hogy megóvjuk az embereket a digitalizálás és a társadalmi stigmatizálás uralmától, és megvédjük az intellektuális képességeiket az internetes vállalatok nyereségvágyától.

A számunkra hosszú ideje ismerős, rögzített földrajzi helyek terét fokozatosan az áramlás tere helyettesíti. Ebben napi 24 órán keresztül különböző formájú adatok pulzálnak, az információtól és a munka termékeitől a magán- és társadalmi ügyletekig. Egykor a legfontosabb tevékenységeink és tranzakcióink meghatározott terekben zajlottak; most ezek a digitális térben folynak, ami új hatalmi szerkezetekhez vezetett. Ma azoknál koncentráliódik a hatalom – mint a Google vagy a Nemzetbiztonsági Ügynökség – akik a legtöbb adatot, a legjobb algoritmusokat és a legfejlettebb számítógépeket birtokolják.

A digitalizálás társadalmunkra és demokráciánkra gyakorolt következményei csak fokozatosan válnak láthatóvá. A politika, a gazdaság, a kultúra és a tudomány sok területe kétségtelenül felkavarodott, és robbanásszerű innovációk folyamatosan sokféle módon átalakítják őket. De jelenleg a digitalizálás mint az élet minden aspektusára kiterjedő általános jelenség következményeit a legjobb esetben is csak nagy vonalakban érzékeljük. Az újabb kutatások kimutatták, hogy a személyes identitások milyen különböző módokon jelennek meg a virtuális térben, sőt még azt is, hogy miként változnak az agyfunkciók. A körülöttünk zajló korszakalkotó változások hatókörének mindkét mutatója jelzi a kérdés jelentőségét. Éppen ezért nagy szükségünk van olyan hosszú időtávot átfogó eszmékre és elméletekre, amelyek segítenek bennünket az átalakulás megszelídítésében és irányításában.

Gazdasági szempontból azzal számolhatunk, hogy az ipari termelés további digitalizálása és új digitális szolgáltatások kialakulása „automatizálási hozadékot” eredményez. A társadalmi gazdagság növekedése várható. Ugyanakkor csökkenni fog azoknak az embereknek a száma, akik közvetlen használóivá lesznek ennek a termelékenység-növekedésnek. Egyrészt az automatizált gyárakban kevesebb alkalmazottra lesz szükség, másrészt Németországban a digitalizált gazdaságból származó haszon oroszlárnérsze az export- és digitális szektorban működő kevés vállalaté lesz. Ezek azonban csak viszonylag kevés elit munkavállalónak nyújtanak munkalehetőséget. E tekintetben fennáll az a veszély, hogy a bérből élők jövedelemszerkezetében nőnek majd a különbségek: a globális piacon ver-

senyképes és az országon belüli általános bértrendektől elszakadó mintát mutató ágazatokban folyamatosan nőnek, máshol pedig stagnálnak a bérek. A férfiak és a nők közötti bérkülönbségek egyik oka már ma is az, hogy a magas bérszínvonalú ágazatokban túlnyomórészt férfiak dolgoznak.

Tehát a digitalizálás új elosztási kérdéseket is felvet. Mire használjuk az automatizálási hozadékot? Hogyan tudjuk megakadályozni a jövedelemkülönbségek további mélyülését? Hogyan osszuk el a növekvő gazdagság gyümölcseit annak érdekében, hogy élhetőbbé tegyük a társadalmunkat – például a szociális szférában dolgozó szakmák erősítésével? Világosan kell látnunk, hogy a digitalizálás nemcsak technikai, de társadalmi innovációhoz is vezet, és hogy a kommunikációs forradalomnak pozitív hatásai is vannak a közéletünkre és arra, ahogy mi, a társadalom tagjai kommunikálunk egymással mindezekről a szóban forgó kérdésekről. Ennek a tanulmánynak az a célja, hogy ösztönözze a gondolkodást ezekről a kérdésekről. A helyzet mérlegelésében a szociáldemokrácia három alapértéke jelenti számunkra a kiindulópontot: a szabadság, az igazságosság és a szolidaritás. Továbbá különös figyelmet fordítunk arra, hogy a digitális társadalom milyen változásokat eredményez a munka jellegében. A kiemelt figyelmet két dologgal indokoljuk. Először is, a munka a szociáldemokrácia központi témája. Másodsor pedig a változások dinamikája jelenleg az élet összes többi szférájánál erőteljesebben érinti a munkát.

2. A szociáldemokrácia alapértékeit érő kihívások

A digitális forradalom a szociáldemokrata értékek lényegét érintő kérdéseket vet fel. Ez a tanulmány azt vizsgálja, hogy ellenőrizhető és irányítható-e a digitális átalakulás. Elemzi azokat a tartós változásokat is, amelyek a virtuális hálózatok működése nyomán jönnek létre az értékek létrehozása, a tudás termelése, a munka és a társadalmi kohézió terén.

A szabadság, igazságosság és szolidaritás szociáldemokrata alapértékei a születésétől fogva áthatották az európai munkásmozgalmat. Ezek az értékek a felvilágosodásban és a francia forradalomban gyökereznek. A munkásmozgalom tevékenységét ezek az értékek orientálják, mivel az alapvető mondanójuk a változások ellenére mindig sikeresen alkalmazható. Ezeket az alapértékeket az ipari korszaktól a modern tudásgazdaságig, a birodalmi Németországtól a mai egyesült és demokratikus Németországig a lényegük megőrzése érdekében a változó körülményekhez igazodva többször újraértelmezték.

A digitalizálás két okból is szükségessé teszi az ilyen megújítást. Először, a folyamatban levő átalakulás megváltoztatja a gazdasági tevékenység létező mintáit, a tanulást és magát az életet is. Másodsor – és ez összehasonlíthatatlanul fontosabb tényezőnek tűnik – egy teljesen új szférával bővíti a számunkra ismerős tevékenységi tereket, a virtuális térrel, amelyben szakmai és személyes okokból egyre több időt töltenek az emberek. E tér összekapcsolódik a valóságos világgal,

de teljesen új jellemzői vannak. A társadalmi és jogi normákat tekintve még az érvényességi területének és a társadalomba való integrálási formájának a meghatározásához is alig kezdtünk hozzá, az irányításáról és szabályozásáról nem is beszélve.

Ez a nagyon dinamikusan kialakuló új tér szükségképpen kérdéseket vet fel a szociáldemokrácia alapértékeivel kapcsolatban. A szociáldemokrata értékeknek alapul kell szolgálniuk a digitális társadalom alapproblémáira adott válaszok keresésében. Ezekkel az alapproblémákkal összefüggésben újra kell gondolnunk a szociáldemokrácia és a szakszervezetek számára megfelelő szervezeti formákat is, de erre ez a tanulmány nem vállalkozik. Röviden, a szociáldemokrácia egy kettős kihívással szembesül: az alapértékekre támaszkodva ki kell alakítania a digitális szférának megfelelő politikai kereteket, és egyúttal modernizálnia kell a saját szervezeti formáit. Ebben az egymással összefüggő kettős problémában rejlik annak kulcsa, hogy kihasználhassuk a digitális társadalomban kétségkívül meglevő hatalmas lehetőségeket a közjó erősítésére, és ezzel egyidejűleg kezelni tudjuk a tagadhatatlan kockázatokat. A továbbiakban a szabadság, igazságosság és szolidaritás három középponti értékére összpontosítjuk a figyelmünket.

3. Szabadság

Ha megnézzük a szociáldemokrácia kialakulását és történelmét, láthatjuk, hogy az mindig is szabadságmozgalom volt. A szociáldemokraták célja az azzal kapcsolatos lehetőség megteremtése volt, hogy az emberek saját akaratuknak megfelelő életet éljenek. E program végrehajtása során a szociáldemokrácia kialakította az átfogó szabadságértelmezését. A szabadság nem csupán a mások önkényes akaratára, vagy az elnyomás alóli felszabadulást jelenti a negatív szabadságok értelmében („szabadság valamitől”), amelyek védelmet nyújtanak az állam vagy a társadalom beavatkozásával és túlkapásaival szemben. Jelenti a nélkülözéstől és a félelemtől való szabadságot is, így hozzá tartozik az is, hogy az egyén elegendő anyagi eszközzel rendelkezik az autonóm életvitel folytatásához, tehát „képesse tevő” szabadságjogai vannak („szabadság valamire”). Minden egyes személynek joga van ehhez az „ambiciózus” szabadságváltozathoz, de csak a társadalom biztosíthatja, hogy a személyek teljes egészében élvezhessék a szabadságukat.

A szabad, autonóm életvitel lehetőségét vizsgálva azt láthatjuk, hogy a digitalizálásnak ellentmondásos következményei vannak. Az internet elősegítheti a szabadság érvényesülését, például a társadalmi kisebbségek önszerveződésének segítségével, a részvétel új formáinak ösztönzésével és az emberek arra való képessé tevésével, hogy szuverénebb módon viszonyuljanak a közvetlen életkörüzetükhöz. Az internet hatalmas lehetőségeket kínál a szabadság kiterjesztésére. Ugyanakkor a digitalizálás eredményeként megjelenik a szabadság egészen Platónig visszavezethető paradoxona: a szabályozás nélküli szabadság lehetősége az erős kevesek nagyobb szabadságához és a gyengék kisebb szabadságához vezet.

A digitalizáció bizonyos értelemben új tereket kínál a közös érdekek szövetségének létrejöttéhez és az érdekek megjelenítéséhez. E tekintetben most nagyobb mozgástér van a szólásszabadság érvényesülésére. Például a társadalom marginalizált vagy stigmatizált csoportjai megszerveződhetnek, és térbeli határon átívelő kapcsolatokat és társadalmi hálózatokat működtethetnek. Ily módon a társadalmi hálózataik kárpótlást nyújthatnak a marginalizáció mindennapos tapasztalataival szemben. A szabadságuk kiteljesedett. Az adatok exponenciális növekedése azonban ezzel párhuzamosan ahhoz is vezethet, hogy a digitalizálás veszélyezteti a szabadságot. Mindenki hagy maga után digitális nyomokat. Az adatokat erre szakosodott vállalkozások összegyűjtik és bonyolult algoritmusok segítségével felhasználják.

Mindennek egészen megtévesztő következményei lehetnek a fogyasztó számára. Az elképzeléseinkhez illő, ránk szabott árakat és szolgáltatásokat kínálnak nekünk, de ezért az előnyért az adatainkkal fizetünk. E trend egyik következménye, hogy az emberi magatartás nagy matematikai pontossággal előre jelezhető. Valójában még az emberek közötti viszonyok és így a társadalmi kapcsolatok összessége is prognosztizálható mennyiséggé válik. Az ilyen adatok iránti érdeklődésnek két forrása van. A magánvállalatok a profitjukat akarják maximalizálni a felhasználásukkal, az állam pedig a titkosszolgálatok közbeiktatásával az ellenőrzést kívánja erősíteni. Bármennyire különbözik is ez a két szereplő, az érdekeik konvergálnak. Mindkettőt azt szeretné, ha teljesen átlátható lenne az emberi cselekvés, hogy előre jósolható legyen. A magánéletet, abban az értelemben, hogy az egyén eltűnik nyilvános ellenőrzés elől, szerintük meg kellene szüntetni.

De mi történik egy nyílt társadalommal, ha teljesen átláthatóvá, mintegy meztelenné válik? A válasz egyértelmű: a teljesen átlátható társadalom szabadság nélküli társadalommá lesz. Ha nemcsak minden egyes egérkattintást, de minden mozgást is nyomon lehet követni, az emberben felmerül a kérdés: nem fogják ezt ellenem felhasználni, és ha igen, akkor hogyan és kik?

A magánélet az autonómia előfeltétele. Igazán szabad döntések csak akkor szülehetnek, ha világos, hogy nem minden tevékenységem nyilvános és következményekkel jár. Julie Zeh ezt dióhéjban így foglalta össze: „Ha valakit állandóan mindenfelől figyelnek, akkor nincs esélye a szabad fejlődésre.” Eric Schmidt, a Google igazgatótanácsának elnöke közvetett módon megerősítette az előző mondat állítását, mikor a következőket mondta: „Ha nem szeretnéd, hogy valami bárki tudomására jusson, akkor ne tedd azt a valamit.” A nyílt társadalomban védett terekre, bizalomra és bizalmas kapcsolatokra is szükség van, valamint arra a bizonyosságra is, hogy az egyének dönthetnek arról, mit tesznek mások számára hozzáférhetővé és mit nem.

A magánélet elavultságának szószólói alapvetően elutasítják ezeket az igényeket. Azt állítják, hogy a technikai realitások elavulttá tették az olyan fogalmakat, mint a magánélet, az adatvédelem és az adatfelhasználás egyének által igényelt törvényi szabályozása, és ezért ezek többé nem is érvényesülnek a digitalizált világban. Szerintük inkább olyan társadalom kialakítására kellene törekedni, amely-

ben senkinek sem lenne oka a nyilvánosságra kerülő információk eredményeként megvalósuló diszkrimináció miatti félelemre. A világról vallott nézetek, szexuális preferenciák, hit, vágyak – nem jelenthet problémát, hogy valakiről megtudjuk az ezekkel kapcsolatos információkat, mivel senkinek sem kellene aggódnia a negatív következmények miatt. Legalább is ezt mondják e nézet szószólói.

Legalább három ellenvetés hozható fel a fenti nézettel szemben. Először, hallgatólagosan feltételezi, hogy a kapitalista technológiai fejlődés csak ilyen módon mehet végbe. De ezeket a fejlődési trendeket emberek csinálják, és ekként ők is formálják. Másodsor, nehéz elképzelni egy olyan, az adatokat nyilvánossá tevő átlátható társadalmat, amelyben senkit sem ér diszkrimináció. Ha létezne ilyen társadalom, valószínűleg nem állna fenn hosszabb ideig. Az utóbbi években a világ számos részén visszaesett a szabadság korábban elért szintje. Mi történik, ha visszavonják a korábban érvényesülő szabadságokat, a rám vonatkozó adatok viszont ugyanúgy ott vannak? Harmadszor és utoljára, a magánélet elavultságának szószólói megfélemlenek arról, hogy a szabad egyének egyik alapvető jellemzője, hogy maguk dönthetik el, a belső személyes életükről mennyit mutatnak meg a kívüllagnak. Az emberek csak akkor igazán szabadok, ha eldönthetik, mit tesznek nyilvánossá és mit nem. Szabad társadalom csak ilyen feltételekkel alakulhat ki.

Hát akkor mi a teendő, ha egy algoritmus helyett én magam szeretném eldönteni, hogy melyik híreket hallgatom és olvasom, vagy ha a biztosítótársaságom kockázatbecslő részlege helyett én akarok dönteni arról, hogy melyik sportot választom? Más szóval, mit tehetünk annak érdekében, hogy a digitalizálás által nyújtott lehetőségeket egy szabad társadalom kialakítására használjuk fel, miközben minimalizáljuk a digitalizálás kétségtelen kockázatait? Érdemes pillantást vetnünk azokra a szereplőkre, amelyek leginkább érdekelték abban, hogy az emberek üvegszerűen átláthatók és prognosztizálhatók legyenek, és szeretnék „meztelenül” tartani a társadalmat: a magánvállalatokra és az állami titkosszolgálatokra.

Az állami szereplők Janus-arcú szerepet játszanak, mikor a társadalom szabadságát érintő kérdésekről van szó. Egyrészt ők azok, akik még George Orwell számára is elképzelhetetlen szintre emelték az ellenőrzést. Különösen igaz ez az „öt szem” tevékenységére, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Ausztrália, Új-Zéland és Kanada titkosszolgálatának együttműködésére. Másrészt viszont a demokratikus állami struktúrák természetesen olyan helyzetben vannak, hogy törvények hozásával és végrehajtásával meghatározzák azokat a körülményeket, amelyek között a digitalizált társadalmak működnek. A szóban forgó kérdések hatóköre alapján egyértelmű, hogy szupranacionális szabályozásra van szükség. E tekintetben különösen fontos szerepe lehet az európai szintnek, ha végre elismernék a cselekvés szükségességét az adott területen, és az európai döntéshozók levonnák a logikus következtetéseket. Az adatvédelemmel kapcsolatos európai alapszabályozás elfogadásán kívül más intézkedések is rég esedékesek, különösen

azok, amelyek a Szilícium-völgy internetes cégeit – legalább is az európai működésüket illetően – alárendelnék az európai törvényeknek.

Ami a magánvállalatokat illeti, magát a technikai infrastruktúrát kell alaposan szemügyre vennünk. Európában a döntő fontosságú adattovábbító vonalakat brit és amerikai vállalatok birtokolják, amelyekhez cserében hozzáférhetnek a kérdéses országok titkosszolgálatai. Aki nem akarja azt látni, hogy „a 21. század legfontosabb szektorát maréknyi nemzetközi óriásvállalatnak adják át” – ahogy Peter Glotz 2000-ben tisztán látva fogalmazta –, annak az állami infrastruktúra és a közjavak fontosságáról kell beszélnie. Középtávon ez valódi hálózati semlegességet is biztosítana.

Továbbra is az a döntő kérdés, hogy miként kezeljük az adatokat, „a 21. század nyersanyagát”. E téren is vannak arra mutató zavaró tendenciák, hogy néhány vállalat – például az Amazon, a Facebook és a Google – monopolizálják az adatokat. E vállalatok természetes érdeke a profitjuk növelése, és ennek érdekében egyre több adatot használnak fel, kötnek össze és adnak el. A szabad társadalom érdekében azonban ellenőriznünk kell ezt a fajta érdekérvényesítést.

A transznacionális adatvédelem kérdései mindmáig teljesen megoldatlanok, mivel az olyan vállalatok, mint például a Google, keményen ellenállnak annak, hogy elfogadják az európai adatvédelmi szabványokat, és a bíróságok nagy erőfeszítéseket tesznek, hogy akár csak az elemi normákat is betartassák velük. Sőt, mi több, néhány digitális szupervállalat úgy gondolja, hogy rájuk nem vonatkoznak a nemzetállamok által elfogadott, demokratikusan kialakított szabályrendszerek. Mára a digitalizálás és a globalizáció együttese és az egyes vállalatok globális tevékenységét jellemző pusztá arcátlanság, amellyel esetről esetre a számukra legkedvezőbb helyszíni jogi illetékességét ismerik el, csak erősítik e vállalatoknak azt a véleményét, hogy rájuk nem vonatkoznak a nemzetállami törvények.

Ezen túl a Big Data óriási hatással van a tudás termelésére és azokra a folyamatokra, amelyekben előállítjuk a tudást. Chris Anderson, a Wired folyóirat főszerkesztője már bejelentette az „elmélet végét”. Szerinte a könnyen elemezhető adatok azonnali hozzáférhetősége eljuttatott bennünket arra a pontra, amikor már nincs szükségünk a betegségek, piacok, bűncselekmények okainak és hatásainak megértésére. Helyette hatalmas mennyiségű adatot villámgyorsan átböngészve sémákat és összefüggéseket állapíthatunk meg, amik alapján mintegy vakon, minden ismeretelméleti előfeltevés nélkül prognosztizálhatjuk a trendeket.

Ebben az értelemben a Big Data hat a szociáldemokrata alapértékekre is, mégpedig oly módon, ami túlmutat a törvény hatalmán. A szabadsághoz hozzátartozik az ellenőrzés gyakorlásának képessége. Gyakorolhatják az emberek ezt a kontrollt, ha az adatok uralkodnak? Nem válik-e fölöslegessé és divatjamúlttá a magyarázatok, okok keresése, hipotézisek felállítása, ha valaki hatalmas mennyiségű adat gyors átrostálásával minden kérdésre választ kaphat? Van-e az etikának bármi szerepe az ilyen elemzésekben és az adatelemzésből származtatott társadalomtechnológiákkal velejáró kontrollszemléletben? Egyre sorjáznak a kérdések, de a Big Data nem ad rájuk választ.

Az adategyesítéssel kapcsolatos modellek – amilyeneket például Jevgenyij Morozov javasolt – pontosan ezért olyan érdekesek. Morozov elképzelése szerint a kódolt adatokat egy széles körben hozzáférhető adatbázisban tárolnák. Az adatokat senki sem használhatná fel kereskedelmi célokra. A kérdéssel kapcsolatos vitákban felmerült másik ígéretes ötlet szerint az egy adott cég által összegyűjtött adatokat kérésre más cégeknek is hozzáférhetővé kellene tenni. Ez erősítené a felhasználóknak a rájuk vonatkozó adatokkal kapcsolatos önrendelkezési jogát. Végül is azt a célt kell kitűzni, hogy naprakész formájú adatvédelmet hozzunk létre az egyének adatbiztonságának erősítésére. Az adatok keletkezhetnek közömbös harmadik féllal létesült kapcsolatokból és ezeket vállalatok gyűjthetik, de az adatok forrásai az egyének, akiknek biztosítani kell azt a jogot, hogy belátásuk szerint rendelkezzenek róluk.

Ezek a példák azt mutatják, hogy a digitalizálás irányítható és alakítható, de az is kitűnik belőlük, hogy ez milyen sürgető feladat. A szociáldemokrácia sikeresen váltotta át az iparosodáshoz kötődő társadalmi forrongásokat nagyobb egyéni szabadsággá. Ma annak biztosítása a feladatunk, hogy a digitalizálás kiszélesítse a szabadságot, és ezt az eddiginél egalitáriánusabb módon tegye.

4. Igazságosság

Mit jelent az igazságosság egy olyan korszakban, mikor az internetelés egyre inkább előfeltételévé válik annak, hogy valaki megtalálja a helyét a világban, fizetett munkát kapjon, megfelelő képzettséget szerezzen és részt vegyen a társadalmi kommunikációban? Ebben a korszakban olyan monopóliumok alakultak ki, amelyek – egy, „a győztes mindent visz” módon – elsöprik a hagyományos iparvállalatokat, és megdöbbsentően rövid idő alatt óriási profitokat zsebelnek be.

Egy dolog biztos: az internet egyre jobban meghatározza azokat a lehetőségeket, hogy jelentős szerepet játsszunk a társadalomban és jövedelemre tegyünk szert. A különböző internetelési lehetőségeken (minőség, gyorsaság stb.) túl eltérőek az egyének felhasználói készségei (médiaismeretek stb.) is, és ezek jelentős egyenlőtlenségekhez vezetnek. Terjed az online munka, az otthoni számítógépes munka, ezekben az esetekben a munkaerő-piaci részvétel legfontosabb feltétele a gyors internetkapcsolat. Az internetes munka viszont a társadalmi befogadás új lehetőségeit is megteremti azoknak, akik valamilyen okból kizáródtak a hagyományos munkaerőpiacról (például azért, mert „rossz” helyen laknak, vagy nem tudnak a munkahelyen lenni a megkívánt időben). A digitalizálás munkaerő-piaci politikára gyakorolt következményei hatalmas kihívásokat jelentenek a társadalmi igazságosság céljának elérésében.

A technológiai haladás nyomán kialakuló változások nemcsak a már meglévő egyenlőtlenségeket mélyítik el, hanem újakat is létrehoznak – és mindez egy olyan időszakban történik, amikor ismét tolerálni kezdjük az elfogadhatatlan mértékű egyenlőtlenségeket, amint ezt Thomas Piketty olyan hatásosan bemutat-

ta. A digitalizálás kutatói – például Erik Brynjolfsson és Andrew McAfee – által végzett vizsgálatok azt a feltevést erősítik, hogy a legrosszabb még ezután jön. A társadalom polarizáltságát valószínűleg erősítő tendenciák akkor érvényesülnek majd a maguk teljességében, mikor a digitális technológiák gazdasági és szociális hatásai felerősödnek és tova gyűrűznek a társadalomban.

Mint Erik Brynjolfsson megjegyzi:

„Van egy piszkos titok a gazdaságban, amit nem sokan ismernek fel (...). Miközben a technológia növelni tudja a gazdasági tortát (...), nincs olyan gazdasági törvény, ami kimondaná, hogy mindenkinek részesülnie kell ezekből a technológiai előnyökből. (...) Legalább 50 százalékra tehető azoknak az embereknek az aránya, akik nem részesülnek ezekből az előnyökből, és az adatok azt mutatják, hogy elmúlt 10–15 évben a számarányuk növekedett. A technológia növeli a tortát, de a növekmény nagy része egy viszonylag kis csoport kezében halmozódik fel.”

Ha összekötjük Piketty – aki „A tőke a 21. században” című könyvében alapvető strukturális problémákat mutat ki az elsődleges elosztási rendszerben – következtetéseit a Brynjolfsson és McAfee által jelzett kilátásokkal – amelyek szerint a digitális technológia hatása erősödni fog a jövőben –, egy fontos politikai problémához jutunk. Ha a középosztály jelentős számú tagját veszélyezteti a munkanélküliség, ha önhibájukon kívül végül használhatatlanná válik az állás-kereső önéletrajzuk, nagyon veszélyes lesz az általuk gyakorolt nyomás.

Mint korábban említettük, valószínűleg a munkaerőpiacok viselik majd a romboló modernizáció negatívumainak oroslánrészét, és nagy valószínűséggel ezen a területen jelennek meg az igazságossággal kapcsolatos új problémák. A jelenleg jellemzően a szerelőszalaghoz vagy a hivatalhoz kötődő feladatok többsége automatizálható, és ez meg is fog történni a közeljövőben. Az Egyesült Államok munkaerőpiacával foglalkozó egyik tanulmányban az Oxfordi Egyetem két kutatója, Carl Benedikt Frey és Michael A. Osborn arra a következtetésre jutott, hogy az ország munkahelyeinek 47 százaléka veszélyeztetett. A digitális forradalom hosszú távú következményeiről élénk viták folynak, de a kérdéssel foglalkozók többsége egyetért abban, hogy rövidesen komoly problémákkal kell szembenéznünk.

A Pew Research Center közel 2000 szakértőt kérdezett meg a következő évtizeddel kapcsolatos várakozásairól.

„A szakértők fele (48%) olyan jövőről beszélt, amelyben a robotok és a digitális alkalmazások jelentős számú kék- és fehérgalléros munkahelyet szüntetnek meg – és sokan kifejezték azt az aggodalmukat, hogy ez nagymértékben növelni fogja a jövedelemegyenlőtlenségeket, az emberek tömegesen válnak gyakorlatilag foglalkoztathatatlaná, és összeomlik a társadalmi rend. A válaszadók másik fele (52%) azt várja, hogy 2025-ig a technológia legalább annyi új munkahelyet teremt, mint amennyit meg-

szüntet. Ez a csoport is arra számít, hogy a jelenleg emberek által elvégzett munkák jó részét 2025-ig lényegében robotok és digitális alkalmazások veszik át, de abban bíznak, hogy az emberi találékonyág új állásokat, ágazatokat és életviteli feltételeket teremt majd, csakúgy, ahogy ez az ipari forradalom óta mindmáig történt.”

Ezek az előrejelzések semmi esetre sem értelmezhetőek és egyszerűsíthetőek le a digitális forradalom rövid távú hatásaival kapcsolatos véleménykülönbségekre. Az eltérések inkább arra a kérdésre vezethetőek vissza, hogy vajon a gazdaság a korábbi történelmi mintákat megismételve képes lesz-e több munkahelyet teremteni, mint amennyit a technológiai jellegű változások lerombolnak. Az Egyesült Államok csúcstechnológiai ágazatait vizsgáló jelenlegi kutatások eredményei alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy jelentősen kevesebb új munkahely jött létre annál, amennyi az automatizálás következtében megszűnt. De ha az optimista forgatókönyvek bizonyulnának is helytállóknak, még akkor is fennáll az a veszély, hogy a köztes időben tömeges munkanélküliség lesz a következmény. Éppen ezért a politikai döntéshozóknak sürgős közbeavatkozással befolyásolniuk kell az eredményt.

Ha bizonyos munkahelytípusok fölöslegessé válnak, vagy egyes szakmák radikálisan átalakulnak, akkor proaktív oktatáspolitikára van szükség. Ezért legfőbb ideje, hogy újragondoljuk a jelenlegi oktatáspolitikai gyakorlatunkat. Abban a korban, amelyben természetes a globális információkhoz és adatokhoz való közvetlen hozzáférés, a kreatív és analitikus készségekre kell helyezni a hangsúlyt – annak érdekében, hogy az információt és adatot tudássá lehessen átalakítani. Továbbá világossá kell tenni néhány, jelenleg is politikai viták tárgyát képező döntő kérdést. Ezeknek a kérdéseknek a középpontjában olyan problémák vannak, mint a bármekkora megmaradó munka elosztása és a munka szociális jóléti aspektusának – és nem csak a munkából származó jövedelemnek – a védelme.

Az összmunkaidő elosztásának újragondolását hangoztató felhívások nemcsak a szakszervezeteken belül, hanem még az üzleti körökben is prognosztizálhatjuk a trendeket. E téren Larry Page (Google) és Richard Branson (Virgin) érdemel külön említést. Ha az a tendencia, hogy egyre kevesebb munkával termelnek egyre többet, akkor az esetleg teremtődő új munkahelyektől függetlenül el kell gondolkodnunk a megmaradó munkamennyiség elosztásáról. Ebben fel lehet használni a digitalizálási hozadékot arra, hogy több embert tartsunk meg a munkahelyén, és ezzel együtt erősítsük a személyes szabadságot. Egyelőre nem világos, hogy a digitalizálási hozadék szeméremértő módon meggazdagít-e keveseket és a többség számára növeli a munkaerő-piaci nyomást, vagy inkább elsősorban a munkaerőpiac és a szabadság átstrukturálásához vezet-e. Mindkét esetben elosztási kérdéstről, ennél fogva a szociáldemokrácia igazságossággal kapcsolatos elképzeléseit közvetlenül érintő kihívásról van szó.

5. Szolidaritás

A munkásmozgalom számára a szabadság a szolidaritás révén válhat valósággá, akár az egyenlőtlenség körülményei között. Mivel egyesek hajlandóak és képesek voltak arra, hogy részt vállaljanak mások terheiből, megteremtődött a lehetőség a megalázó körülmények megszüntetésére. A szolidaritás a szociális jóléti államban kapott kézzelfogható kifejezést. A digitalizálás korában sok tekintetben megváltoztak azok a feltételek, amelyek között az emberek szolidáris közösségekben egyesülhetnek. A szolidaritás több okból is egyszerűen vált nehezebbé és szükségesebbé. A közsféra részekre tagolódott, a munka kimozdult a gyárakból, a szociális jóléti államnak új és egymástól eltérő igényekkel kell megküzdenie, a libertariánus gondolkodás befolyásosabbá vált.

A szolidaritást nehéz összegyűjteni, mert számos alcsoportba darabolódott szét. A szociális hálózatok, az egyes egyéni felhasználók vagy felhasználócsoportok igényeihez alakított hírszolgáltatás és a keresőprogramok mind hozzájárulnak ahhoz, hogy változó és gyakran szemellenzős kép alakuljon ki a társadalmi valóságról. Azok a terek, ahol korábban folytak a megbeszélések és viták, és azok a közösségek, amelyek ezekben részt vettek, különbözni kezdtek, széttöredeztek és egyre inkább önmagukba záródtak. A szolidaritás, ami azt jelenti, hogy az ezzel kapcsolatos formális kötelezettség nélkül kész vagyok más sorsában osztozni, ily módon megfoghatatlanabbá válik, mivel a másik egyre kisebb valószínűséggel kerül a látóterembe.

Önmagában a munka gyárakból való kikerülése is hatalmas kihívás a munkásmozgalom számára, amely mindig a gyár vagy vállalat szintjén szervezte a szolidaritást. Egyre jobban dezintegrálódik az a helyszín, ahol a múltban a szolidaritást rendszerint gyakorolták. Az internetmunkásokra szabott szolidaritás még nem alakult ki teljesen, habár az új környezethez meglehetősen sikeresen alkalmazkodó szakszervezetek hozzáláttak ahhoz, hogy valamilyen előzetes válaszokat találjanak.

A nemzetállam szintjén is nagyarányú változások zajlanak. Ha az amerikai kulturális trendek válnak a Németországban és Európában folyó digitalizálás modelljévé, akkor az európai jóléti államokba beépülő intézményesült szolidaritás sorsa bizonytalan. Határozottabbá váltak azok a Szilícium-völgyből jövő felhívások, amelyek egy libertariánus jellegű feltétel nélküli alapjövedelem megvalósítását célozzák. De ezek nem csak a digitális forradalom kínálatra gyakorolt hatásából eredő makrogazdasági problémák orvoslását akarják – végül is minden kínálatnak szüksége van valamilyen keresletre. Sőt, alapjában véve a társadalmi szerveződés libertariánus szemlélete nyújtja számukra a kiindulópontot.

Ahogy Nathan Schneider a *Vice* magazinban vázolta, az amerikai pénzügyi elit és a Szilícium-völgy matadorai nem látnak szükségszerű kapcsolatot a jólét és a jóléti állam között. Így az alapjövedelemre vonatkozó javaslatukat a jelenleg az állam által nyújtott ellátások leépítésével kombinálják. Egyszerűen megfogalmazva, az alapjövedelem elképzelésnek ez a változata a libertariánusok értelme-

zése szerint azt jelenti, hogy megszűnik a szolidaritás, az egyéneknek maguknak kell kötelezően biztosítaniuk magukat az élet viszontagságaival szemben. Így ez halálos veszélyt jelent az európai szociális modell központi eleme, a kockázatokkal – például munkanélküliség, betegség, idős kor – szembeni kollektív biztosítás számára.

Ebben az összefüggésben érdemes azt is megemlíteni, hogy a korábban ismertett munkaeő-piaci tendenciák komoly problémákat okoznak a német társadalombiztosítási rendszerben, amely paritásos alapon, azaz a munkavállalók és munkáltatók azonos szintű járulékaiból finanszírozzák. Ha a munkahelyek gyárakból való kikerülése és a munkaformák diverzifikálódása a jelenlegihez hasonló ütemben folytatódik, akkor az egész rendszert át kell alakítani és ki kell terjeszteni annak biztosítására, hogy fedezve legyenek a jóléti állam hosszú távú finanszírozási szükségletei, és biztosítva legyenek a szabadúszók és egyéb munkaformákban dolgozók. A ma előszeretettel „atipikusnak” nevezett munkaforma a jövőben általánossá válhat, és a jóléti államnak megfelelő választ kell adnia erre a változásra.

A jóléti államot alááshatják ezek a strukturális problémák, különösen, ha már készen állnak az alternatív libertariánus modellek. Mindez azt jelzi, hogy mennyire fontos a szociáldemokratáknak újragondolniuk a társadalmi szolidaritás eszméjét és a szolidaritás intézményi formáit a digitális korban. A technológiai változás nyomán erősebb társadalmi kohézióra van szükség, ha azt akarjuk, hogy széles körben élvezzük az áldásait és kollektív cselekvéssel enyhítsük a kockázatait. A libertariánus mentőcsónak etika („mindenki magáról gondoskodik”) azonban már eléggé teret nyert.

6. Munka

Ha szem előtt tartjuk, hogy milyen fontos a szociáldemokráciának a munka témája, az előbbiekben tárgyalt trendeket tágabb összefüggésbe kell helyezni. Ha nem is kimerítő részletettséggel, hanem csak nagy vonalakban, de le kell tudnunk írni és csoportosítanunk kell ezeket az új kihívásokat. Az emancipatórikus és participációs érdekeket felvállaló szociáldemokrácia létrejötté szorosan kötődött az ipari forradalomhoz. Mára a jelenleg zajló fejlődési folyamatokat egyre inkább „negyedik ipari forradalom” kifejezéssel jelölik. Ennek a megkülönböztető jegye az információs technológiának a termelés minden szakaszában megfigyelhető kialakulása és térhódítása, ami eredményeként a termelési folyamatban részt vevő minden egység hálózatba szerveződik a többivel.

A számítógépek már az ipari robotok klasszikus korszakában is kulcsszerepet játszottak, mára pedig a gazdaság egészében általánosan domináns pozícióba kerültek. A negyedik ipari forradalom az ötvenes években a nagy teljesítményű számítógépek kialakulásával indult, a nyolcvanas években az asztali számítógépek tömegfogyasztási termékként való térhódításával teljesedett ki, és a kilencvenes

években az összes digitális készülék hálózatba szervezésével kulminált. Ez utóbbi lépés lehetővé tette a mai szuperszervezetek kialakulását, amelyek egyetlen hálózatba integrálják a termelést, a tudást és a társadalmi hálózatokat.

A jelenleg zajló digitalizálás további fejlődését négy tényező hajtja előre:

- a terminálok miniatürizálása, ami manapság majdnem mindenhol elvégezhető és alkalmazható;
- a szenzorok és SIM-kártyák számának exponenciális növekedése, az adatcsere alapja;
- a számítógépes teljesítmény folyamatos növekedése a hatvanas évek óta;
- óriási adattömeg elérhetősége, ami minden Big Data modell alapja.

E trendek együttesen minden szinten megváltoztatják a munka jellegét, a tudás- és szolgáltató ágazatokban, az állami közigazgatásban, és egyre inkább a szociális vagy „gondozó” szakmákban is. Jelenleg azonban az ipari munka van a viták középpontjában. A jelenleg tárgyalt új termelési modellek – amilyen például az „Industry 4.0” – a fenti fejlődési trendeken alapulnak, és a kialakulásuk után a „termelés új társadalmi rendszerét” (Werner Abelshausen) fogják kialakítani. Mindez alapján véve azt jelenti, hogy a termékek elég intelligensek lesznek ahhoz, hogy a termelési folyamat minden szakaszában önműködően dolgozzanak és saját magukat irányítsák.

Az „Industry 4.0” messzemenő következményekkel jár majd: az emberi munka nagyarányú helyettesítése gépekkel; teljes foglalkozási területek – például logisztika, tervrajzkészítés – eltűnése; az emberek kiszorulása az anyagi termelés sok folyamatából; és az innováció erőteljes felgyorsulása. Ez utóbbi ahhoz vezet, hogy egyre többen dolgoznak majd a hagyományos munkaviszonyokon kívüli számítógépes és internetes munkakörökben. A változásoknak pozitív következményei is lesznek: az intelligens robotok humanizálhatják a munkát, és az új termelési modellek szerteágazó, eddig elérhetetlen szintű, magas minőségű termelést tesznek lehetővé. Ezzel párhuzamosan új munkalehetőségek teremődnek a számítógépes programozásban és az információs technológiában.

De még korai lenne azt gondolni, hogy az „Industry 4.0”-nek kizárólag üdvözlendő jótékony ösztönző hatása lesz a német gazdaság modernizációjában. Ez a nézőpont megfelel a gazdaság mélyebb szerkezeti átalakulásáról, amely nyomán a feldolgozóipar és a nehézipar veszítenek a fontosságukból, miközben a digitális szektor majdnem az összes létező mérce – fizetések, piaci érték, innováció, kultúra, személyzeti politika – alapján az élre kerül. Ennek az átalakulásnak földrajzi vetülete is lesz, ahogy a Szilícium-völgy válik az értéktermelés globális epicentrumává.

Ennek a San Franciscóhoz közeli völgynek a látványa önmagában is jelzi, hogy a digitális gazdaságban miként változik a munka – és különösen a magas szakértettséget igénylő munka – jellege. A változások itt is fokozatosan és gyakran alig észrevehetően, de kéréllhetetlenül és határozottan történnek. Ma már a nemzetgazdaság sok szektorában és ágazatában, a szolgáltató szektortól a termelésen,

elosztáson és a szervizelésen keresztül az IT és „kreatív” gazdaságig, a digitális és network jellegű munka jelenti az alapot. Ebben az átalakulásban nemcsak a munka tartalma, de még az alapszerkezete is megváltozik, és ez egyre több dolgozót érint. Jelenleg a szolgáltató szektorban folyó munka mélyrehatóbb digitalizálására irányuló törekvések szemtanúi lehetünk. Ez az innováció az adott szektorban dolgozók kétharmadát érintheti, a fehérgalléros szakmáktól a „szabad foglalkozásokat” űzőkig (pl. ügyvédek, jogászok).

A digitális munka kiteljesítheti a lehetőségeket, de a kiegészítés forrása is lehet. A digitalizálás trendjei egyrészt újfajta nyomást gyakorolhatnak az alkalmazottakra, és azzal, hogy a digitális eszközöket a teljesítmény mérésére használhatják, felmerül egy új formájú taylorizmus veszélye is. Ezen kívül az állások elnyeréséhez szükséges képesítések és képességek menedzselésének radikális strukturális változásaira, azaz a rendszer teljesítményének és a munkaerő-keresletnek a harmonizálására is számítani lehet. A változások ugyanakkor hatalmas új lehetőségeket, például az alkalmazottak munkaterhelését részben könnyítő rugalmasabb munkamodelleket és munkabeosztási alternatívákat is kínálnak. A folyamatban levő változások ambivalens jellege ellenére egy dolog világos: a digitális korszakban az alkalmazottaknak újfajta védelemre van szükségük. Mivel a digitális társadalomban a munka többé nem korlátozódik meghatározott terekre és időszakokra, arra a tendenciára is számítanunk kell, hogy megszűnik a magánszféra és a munka szférája közötti elkülönülés.

Az efféle trendek alapján milyen lesz a munka világa ötven év múlva? Mik befolyásolják majd döntő módon az emberek mindennapi munkáját, a munkahelyi követelményeket és a foglalkoztatási lehetőségeket? A kialakuló technológiai változások hatást gyakorolnak a munkában töltött életre. Már ma is figyelemre méltó haladás tapasztalható olyan technológiák kifejlesztésében, amelyek összekötik a mesterséges intelligenciát az adatbányászattal, a számítógépes látással és a számítógépes statisztikával. A gépek egyre intelligensebbek lesznek és nő a tanulási képességük is. Ezek eredményeként képesek lesznek átvenni néhány olyan szellemi munkát, amit eddig csak az emberek tudtak elvégezni.

A folyamatosan tökéletesedő algoritmusok az egyre csak növekvő adathegyekkel együtt lehetővé teszik az emberi szellemi tevékenységek szimulálását. Az akár csak néhány évvel ezelőtt is még a tudományos-fantasztikus irodalom körébe sorolt olyan innovációk, mint a vezető nélküli autók, tanulóképes robotok vagy a digitális diagnosztikai rendszerek, mutatják az emberi képességek adatalapú közelítésében rejlő lehetőségeket. A digitális innovációk így felhasználhatók egyes emberi képességek és készségek helyettesítésére vagy erősítésére. Az emberek által végzett munka gépi helyettesítése újfajta szerelőszalag-termeléshez vezethet, persze ezek a gépek digitálisak lesznek. A viszonylag azonos feladatokat ellátó alkalmazottakat csoportokba vonják majd össze, hogy sztenderdizálják és így könnyen összehasonlíthassák a képességeiket.

Tehát olyan értékteremtő folyamatok alakulnak ki, amelyeket csak részben lehet elhelyezni az egyes cégeken belül, és amelyek gyakran túlnőnek a szervezeti

kereteken. Ily módon a munkástömeg tagjai valamilyen digitális proletariátus-sá fejlődhetnek. De ez a tömeg olyan szuverén, önálló vállalkozókból is állhat, akik magabiztosan és autonóm módon viszik a piacra a javuló készségeiket és képességeiket, a legtöbbet ígérő ajánlattevővel szerződve a munkára. Sok kutató felhívja a figyelmet arra, hogy bizonyos munkáscsoportok – például a szociális hátrányokkal indulók, a testi és szellemi fogyatékkal élők – jól járhatnak az anonim munkaerőpiaccal. Röviden, amikor a munka jövőjéről van szó, utópisztikus és antiutópisztikus víziók is felmerülnek. A spektrum egyik végén állók az infantilizálódás rémképeit, heteronómiát és teljes kontrollt vetítenek előre. A spektrum másik végén az „élet vállalkozóit” találjuk, olyan emberek tömegeit, akik szuverén módon jelennek meg, és önállóan alakítják a szerepüket a gazdasági rendszerben, ott és akkor vesznek részt a munkafolyamatokban, mikor kedvük van hozzá – de mindig könnyedén és lelkesen.

Ma is egy sereg munkajogi kérdés vár döntésre. Ezek olyan kérdésekkel kapcsolatosak, mint a munkavállalási és eszközkezelési engedélyek kiadása, digitális munkások kötelező pihenőideje, formális kollektív megállapodások kötése olyan körülmények között, amikor a munka jelentős mértékben nem helyhez kötött, a szellemi termékek védelme és az önállóként, illetve alkalmazottként végzett munka közötti, korábban világos választóvonal elmosódása. Ugyancsak újra kell szabályozni a munkaidővel, képezésekkel, vagy akár az egész élet során munkával töltött idővel kapcsolatos kérdéseket. Mindezen bizonytalanság tudatában – különösen az alkalmazottak szervezetei számára – döntő fontosságú, hogy semmilyen vakfolt se alakulhasson ki, és ne jöhessen létre egy minden képvisellettől megfosztott nemzetközi szubproletariátus. A rugalmas, sőt cseppfolyós digitális munkaerő megszervezése olyan döntő és összetett feladat lesz, hogy még a piaci vállalatok sem kerülhetik meg annak a felelősségét, hogy megoldásokat ajánljanak ezekre a kérdésekre.

Ebben az összefüggésben egyre fontosabbnak bizonyulnak a jó digitális munkával kapcsolatos elképzelések („Work 4.0”). Általában véve ma Németországban a digitális munkát az jellemzi, hogy az ipari társadalom viszonyaira kialakított régi szabályozási kereteket alkalmazzák a digitális gazdaság új körülményeire: például a munka és a szabadidő jellemzően merev kettéválasztása, vagy a munkajog szoros kötése a munkáltató épületeihez. A jó digitális munka megteremtése valódi kihívást jelent Németországnak, ha továbbra is vonzó gazdasági helyszín akar maradni. Az üzleti vállalkozásoknak, szakszervezeteknek és munkástanácsoknak olyan modelleket kellene kialakítaniuk, amelyek csökkentik a digitális stresszt, lehetővé teszik, hogy az alkalmazottak profitáljanak a nagyobb rugalmasságból és nagyobb szabadságuk legyen a munkájuk helyszínének és időbeosztásának megválasztásában. A politika feladata, hogy a munkaerő-piaci politika normáit és programjait a digitális társadalom körülményeihez igazítsa.

Ez a teendő, mivel a digitalizálás révén elérhető nagyobb szabadsággal együtt a függőség és bizonytalanság új formái jönnek létre. A munka digitális hálózatai csak akkor teljesítik ki a szabadságot és javítják a humánusabb létezés esélyeit, ha

megteremtődnek hozzá a megfelelő politikai és jogi keretek. Ennek érdekében a szociáldemokrácia „az internetmunkára vonatkozó politika” kialakítására szólít fel. Általános alapelveként a szakszervezetek és a politikai döntéshozók erőfeszítéseit annak megakadályozására kell összpontosítani, hogy a munkáltatóknak a termelékenység növelését célzó érdekei ne rendeljék maguk alá az új munkamoddellel kapcsolatos törvények meghozatalát.

Véleményünk szerint több olyan paradigma van, ami segítheti a jó digitális munka kialakítását célzó politikai döntéshozatalt:

- A hálózatban működő munka többé nem kötődik adott időszakokhoz és helyszínekhez; ezért a digitális korszakban most nagyobb mozgástér van a munka feltételeinek alakítására. Ebben a folyamatban ne csak kizárólag a munkáltatók érdekeit vegyék figyelembe; az alkalmazottak érdekeit is számításba kell venni.
- A digitális hálózatba szervezés feszegeti a hagyományos munkaviszonyok határait, és ezzel újfajta problémákat és feszültségeket teremt. Ezeket a lehető legnagyobb mértékben minimalizálni kell.
- Garantálni kell az internetes hozzáférés, kommunikáció és részvétel egyéni és kollektív jogát, mindenekelőtt azokban az esetekben, amikor a net azonos magával a vállalattal. Ezen kívül az új feltételekhez alakítva tovább kell fejleszteni a vállalaton belüli együttműködési jogot és részvétel mechanizmusokat.
- A szociális jóléti rendszert hozzá kell igazítani a munka megváltozott sajátosságaihoz.

7. A szociáldemokrata értékek a digitális társadalomban

A tanulmányban tárgyalt összefüggések felvetésekor elsősorban az volt a célunk, hogy néhány olyan példát mutassunk be, amelyek segíthetnek bennünket a digitális társadalom értelmezésében. A digitális társadalom dinamikus elemeit számba vevő teljesebb leltár elkészítéséhez a gazdaság és társadalom sok más területét is vizsgálnunk kellett volna, például sok egyéb mellett a digitalizálás miatt a demokráciát fenyegető veszélyeket, a társadalmi kontroll Big Datából eredeztethető új mechanizmusait, az erőforrás-hatékonyságot, a termelési kultúra változásait, a társadalmi interakciók új formáit, a szolgáltató szektor és a közigazgatás jövőbeli sorsát. A leírtak alapján azonban remélhetően kiderült a jelenlegi trendek Janus-arcú jellege. Számos akadály és veszély nehezíti, hogy kihasználjuk a globalizációban rejlő, a globális szabadság és haladás kiteljesítéséhez vezető lehetőségeket.

A titkosszolgálatok működéséről kiszivárgó hírek elég egyértelműen jelzik a digitális kommunikációs rendszereink sebezhetőségét. Felhasználókként tudatában vagyunk az interneten elkövetett kisebb és nagyobb csalási kísérleteknek. Politikailag aktív emberekként ismerjük a közfelháborodás hatását és rágalmozó erejét. Európaiként pedig értékeljük az identitásaink plurális jellegét, amelyet veszélyeztet az internetes cégek és a katonai-ipari komplexum által terjesztett „Kali-

fornia-ideológia” monokulturális dominanciája. Ezek az aggodalmak az európai, német és a szociáldemokrata alapértékek sebezhetőségét jelzik a gyorsan digitalizálódó társadalomban.

Egyébként nem kizárólag német problémákról van szó. Ellenkezőleg, a digitális átalakulás befolyásolása kapcsán különleges küldetése van az európai szintnek, ami nyilvánvalóvá válik, ha elgondolkozunk az európai szociális modell újrafogalmazásának szükségességén. A digitalizálás terén a nemzetállamok sok más politikaterülethez képest tendenciaszerűen csekélyebb szerepet játszanak, éppen ezért Európának annál inkább nagyobb a jelentősége. Ez magyarázza azt is, hogy miért van szükségünk az Európa jövőbeli szerepét tisztázó megbeszélésekre. A kontinensünk nemcsak a demokrácia szülőhelye, de az ipar bölcsője is. Ezért a 21. század szociáldemokrata alapértékeiről folyó vitának például részben arról a kérdéstről kell szólnia, hogy az információs technológia termékeinek létrehozásában teljesen függővé akarunk-e válni az Egyesült Államoktól, vagy inkább a saját utunkat szeretnénk járni. Nem erőltetett az a következtetés, hogy a digitális társadalomban a demokrácia és az önrendelkezés csak akkor biztosítható, ha nagyarányú beruházásokat hajtunk végre a jövő technológiáiba. Az értékekkel kapcsolatos politika így összekapcsolódik a gazdaság támogatásával – éppen ezért az utóbbit prioritásként kell kezelni és az elköteleződésünk szerinti irányba kell terelni.

Németország jelenleg egy ingatag „szendvics helyzetben” van, ami veszélyeztetheti a termelés társadalmi rendjét, de egyúttal elősegítheti az egyik alapvető szociáldemokrata politikai cél igazolását. Ha Kína lesz a világ gépgyártó műhelye és így az anyagi termelést tekintve a világ vezető országa, miközben az USA uralja majd a szoftverpiacot és a gyártástervezést, Németország elveszítheti a világban ipari nemzetként és meghatározó felszerelésgyártóként játszott szerepét, ezek pedig a német identitás és öntudat döntő elemeit jelentik. Gyorsan naivvá válhat az a jelenlegi prognózis, amely szerint az internetvilág tökéletesen illeszkedik az ipari robotok előállításának német tradíciójához, és ezért hatalmas jövőbeli ígérettel kecsegtet bennünket. Ha tényleg tarthatatlanná válik ez a jövőkép, akkor át kell gondolnunk azoknak a tulajdonságoknak az értékét, amelyekre mi, szociáldemokraták is büszkék vagyunk: szakértelem és professzionalizmus, magasan képzett munkaerő, magas szintű szervezettség. És ez egy újabb ok arra, hogy részt vegyünk a digitalizálásról folyó diskurzusban.

A leírtak alapján nyilvánvaló, hogy azoknak, akik a szociáldemokrata alapértékek szellemében meg akarják őrizni az alapvető emberi jogokat és a társadalom egészének kohézióját, meg kell próbálniuk alakítani a digitalizálást. Az egykor az iparosodást befolyásoló és a nyomában kialakuló erőket az egész társadalom gazdagodása és az egyéni szabadságjogok biztosítása szolgálatába állító szociáldemokráciához különösen testhezálló feladat – tulajdonképpen a kötelessége –, hogy felelősséget vállaljon a teljes programért.

Fordította: Nyilas Mihály